

В.В. Лесик
к.пед.н., доцент,
Національна академія статистики,
обліку та аудиту

РОЗВИТОК У СТУДЕНТІВ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЙНО-ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Професійне становлення молодого спеціаліста в процесі його підготовки в вищій школі передбачає не тільки оволодіння окремими елементами знань, вмінь і навичок, але і його особистісне самовдосконалення, активізацію життєвої позиції, виховання у нього таких якостей, як комунікабельність, тактовність, критичність, скромність і т.д. Тому формування професійних якостей майбутнього лідера - основне завдання вузівського навчання, і при його вирішенні важливим є розуміння психолого-педагогічного процесу розвитку особистості на різних етапах її онтогенезу [2].

Професійна готовність студентів складається з ідейної, моральної, педагогічної, психологічної, професійної, ділової і фізичної готовності. Психолого-педагогічна готовність є центральною ланкою серед інших видів готовності і виражається в єдності професійно важливих якостей та направленості студента на майбутню діяльність.

На перших курсах студенти намагаються визначити своє місце в суспільстві, адаптуватися до нового життя, прагнуть зайняти активну позицію в різноманітних соціальних відношеннях, групах та ін.. Більшість намагається проявити себе, порівняти з іншими і встановити свою власну позицію по відношенню до оточуючих (однокурсників, викладачів), тобто на I-му та II-му курсах відбувається розвиток і реалізація особистісної (комунікативної) сторони діяльності. III-му курс для студентів є переломним, так як навчальний процес ускладнюється, актуалізується предметно-практична діяльність, що розвивається на IV-му і максимально реалізується на V-му курсі. Важливим вже є світогляд і ціннісні

орієнтації, професійні інтереси, перспективи самореалізації особистості в суспільстві [3].

В процесі становлення особистості майбутнього фахівця, особливе значення має практика. Вона дозволяє студенту не тільки спробувати отриманий в процесі навчання суб'єктивний досвід саморегулювання в колективній взаємодії на практиці, але і реально оцінити правильність вибору професії. Студент може співвіднести свої можливості з вимогами, що пред'являються особистості, виявити та усвідомити свої проблеми. Під час активної практики у студента відбувається розмежовування моделі „ідеального” і „реального”, формується образ „оптимального” як майбутнього спеціаліста. Щоб вирішити цю проблему, прийняти правильне рішення, йому необхідні психолого-педагогічні знання [2].

Зазвичай студенти I-II курсів у більшості, практично не орієнтуються в своїй майбутній професії. Зокрема, це можна пояснити логікою навчальних планів: на I-II курсах студенти вивчають суспільно-політичні та гуманітарні дисципліни, що є основою їх майбутньої діяльності. Крім того, будучи членами нової соціальної групи, будуючи нові відносини в студентському середовищі, набуваючи необхідні навички спілкування, вони не задумуються про специфіку майбутньої роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Подолання психологічних бар'єрів, як передумова успішної діяльності майбутнього фахівця знайшла своє відображення в роботах С.М. Мірзоев, М.К. Дурай-Новикова, К.А. Абульханова-Славського, І.Г. Ісаєв та інших, де розглянуто сучасний етап розбудови нашого суспільства, зміни, які відбуваються в економічній, соціально-політичній сферах Української держави, визначають актуальність та соціальну значущість проблеми професійної успішності й конкурентоспроможності на ринку праці фахівців усіх професій [2].

Професійна успішність молодого спеціаліста, можливості працевлаштування та подальшого професійно-особистісного зростання значною мірою зумовлюються якістю його фахової підготовки. Тому одним із важливих напрямів професійної освіти на сьогодні є збільшення уваги щодо формування уміння долати психолого-педагогічні бар'єри майбутніми спеціалістами, оскільки психологічний бар'єр є одним із факторів, який знижує

ефективність навчальної діяльності у ВНЗ, перешкоджає виникненню психологічної готовності до учбової та майбутньої професійної діяльності, утруднює процес практичного застосування отриманих знань, сприяє розвитку пасивності в оволодінні професійно значущими якостями та вміннями [5].

Метою дослідження є визначення шляхів розвитку у студентів психолого-педагогічної готовності до майбутньої професійно-трудової діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблемою розвитку у студентів психолого-педагогічної готовності до майбутньої професійно-трудової діяльності була предметом уваги таких видатних педагогів минулого, як Я.А. Коменський, К.Д. Ушинський, П.Ф. Лесгафт та інші. Розробкою наукових основ психолого-педагогічної готовності до майбутньої професійно-трудової діяльності студентів займалися А.В. Луначарський, П.П. Булонський та інші.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що чимало вітчизняних та зарубіжних учених (А. Адлер, З. Фрейд, К. Юнг, К. Хорні, О. Феніхель, Л.С. Виготський, О.М. Леонтьєв, Б.Ф. Ломов, Б.Д. Паригін, С.Л. Рубінштейн, М.В. Савчин, Р.Х. Шакуров та ін.) досліджували різні аспекти проблеми психолого-педагогічного бар'єру. Зокрема, роботи Т.І. Вербицької, М.Б. Мязіної, О.Ю. Пономарьової, Н.В. Сопілко присвячені вивченню особливостей психолого-педагогічних бар'єрів студентів у процесі учбової діяльності.

Психолого-педагогічний бар'єр розуміється науковцями як внутрішня перешкода, яка виникає в діяльності та зумовлює появу несприятливих психічних та педагогічних станів, що утруднюють досягнення поставленої мети. Т.І. Вербицька розглядає психолого-педагогічний бар'єр як психічний стан, який виявляється у нездатності оцінювати те, що відбувається, контролювати власні емоції, психолого-педагогічні процеси, властивості, та, зокрема, психологічний бар'єр в учінні - як педагогічне явище, яке характеризується утрудненнями, що виникають у студента при вирішенні ним учбових задач.

Виникнення психолого-педагогічного бар'єра пов'язане із такими особистісними характеристиками як тривожність,

неадекватна самооцінка, спрямованість особистості, ціннісні орієнтації, які не відповідають завданням та змісту діяльності [4].

Умовами подолання психолого-педагогічних бар'єрів є, *по перше*, готовність викладачів до цілеспрямованої роботи з подолання психолого-педагогічних бар'єрів у студентів (знання сутності, типології психолого-педагогічних бар'єрів, шляхів їх подолання, уміння адекватно оцінювати психічні стани, володіння засобами діагностики та розвитку сфер індивідуальності студента, створення та вирішення проблемних та спеціальних ситуацій, які викликають психолого-педагогічні бар'єри у студентів), *по друге*, готовність студентів до самоаналізу та оцінки власних психічних станів та причин, які їх зумовлюють, до самостійного пошуку виходу із складних ситуацій, усвідомлення ними важливості саморозвитку індивідуальності у процесі навчання у ВНЗ для попередження та подолання психолого-педагогічних бар'єрів.

За даними психолого-педагогічних досліджень, студенти долають свої психологічні бар'єри двома принципово різними способами: *конструктивним* (трансформацією смислових структур і переходом на більш високий рівень розвитку) та *деструктивним* (психологічним захистом, відмовою від продуктивного вирішення критичних ситуацій, зняттям емоційної напруги, що призводить до регресу особистості). Відповідно до цих способів виділяються такі *види стратегій подолання психолого-педагогічних бар'єрів*, що виникають у процесі навчання студентів: *розвивальна* (оптимізація навчальної діяльності, пошук нових можливостей самовдосконалення, орієнтація на успіх і досягнення), *захисна* (уникнення подолання психологічних бар'єрів, переорієнтація на іншу діяльність), *пасивна* (пристосування, бездіяльність), *депресивна* (апатія, відмова від навчальної діяльності), *афективно-агресивна* (дратівливість, агресивність, упередженість). Найефективнішою і значущою для подолання психолого-педагогічних бар'єрів у студентів виявляється розвивальна стратегія, в основі якої лежить конструктивний спосіб подолання труднощів.

Таким чином, конструктивне подолання психолого-педагогічних бар'єрів студентами визначає ефективність їх учбової діяльності. Водночас, оволодіння певним фахом має свою специфіку, що зумовлює, поряд із загальними, особливі

характеристики прояву та шляхи подолання психолого-педагогічних бар'єрів відповідно обраної студентом спеціальності.

Характеристика психолого-педагогічної готовності студентів до роботи в умовах соціуму - це основна турбота вузів, що є передумовою становлення майбутнього лідера, який ще вчора був школярем, а сьогодні йому потрібно дати знання, сформувані відповідні уміння, що дозволять йому увійти фахівцем своєї справи в суспільство. Цій меті повинно бути підкорене все, що відбувається у вузі: лекції, семінари, індивідуальні заняття, будь-які плани, замисли, виховні дії та ін..

Професійна готовність особистості - це регулятор і передумова ефективної і творчої діяльності. Найбільш значними її факторами є мотивація, підготовка, самообілізація знань, установка на діяльність, властивості особистості, задоволеність працею.

Психолого-педагогічна готовність молодого спеціаліста допомагає успішно виконувати свої обов'язки, правильно використовувати знання, досвід, зберігати самоконтроль і перебудовуватись в залежності від появи непередбачуваних ситуацій. Психолого-педагогічна готовність - вирішальна умова швидкої адаптації до умов праці і подальшого професійного удосконалення кваліфікації майбутнього спеціаліста. За своєю суттю готовність - це єдність стійких і ситуативних установок на активні і відповідні дії (під час навчання і з початком роботи після вузу) [6; 7].

Готовність студента до здійснення трудового процесу, як професійно важлива якість особистості, є складним утворенням і включає в себе наступні компоненти:

- мотиваційний (позитивне ставлення до професії, інтерес до неї та інші достатньо стійкі професійні мотиви);
- орієнтаційний (знання і уявлення про особливості та умови професійної діяльності, її вимоги до особистості);
- операційний (володіння способами та прийомами професійної діяльності, необхідними знаннями, навичками, уміннями, процесами аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення та ін.);
- вольовий (самоконтроль, уміння управляти діями з яких складається виконання трудових обов'язків);

- оціночний (самооцінка своєї професійної підготовленості і відповідності процесу рішення професійних задач оптимальним трудовим прикладам);

- мобілізаційно-налаштувальний (оцінка труднощів, майбутніх дій, самомобілізація сил).

Психолого-педагогічна готовність може виступати і у вигляді тимчасового стану, який, хоч і не є якістю особистості, але все таки може характеризувати можливості студента вирішувати в умовах навчання завдання, близькі до реальних задач професійної діяльності, а після розподілу успішно включитися в роботу за спеціальністю. Стан психолого-педагогічної готовності - це «налаштування», актуалізація і пристосування можливостей особистості для успішних дій в даний момент. Готовність як психічний стан особистості студента - це його внутрішнє налаштування на відповідну поведінку при виконанні навчальних і виховних завдань. Виникнення і формування стану готовності («налаштування») визначається розумінням професійних завдань, усвідомленням відповідальності, бажанням добитися успіху і т.д. Її розгортання і функціонування в ході навчальної, а потім і трудової діяльності визначається як умовами і завданнями навчання, праці, так і властивостями особистості, її мотивацією і досвідом [7].

Обидва охарактеризованих види готовності студента до праці знаходяться в єдності і взаємодіють в ході його діяльності. Причому стан готовності є в деякій мірі продовженням стійкої готовності. Він закріплюється в ході навчання.

Достатній розвиток і виразність психолого-педагогічної готовності як якості і як налаштування - показник її високого розвитку. Недостатній розвиток і виразність свідчить про відому її незавершеність, середній і низький рівень.

Питання психолого-педагогічної готовності студентів до трудової діяльності слід розглядати, перш за все, з позицій цілісності особистості, враховуючи при цьому роль мотивів і пізнавальних процесів. Психолого-педагогічна готовність як якість і як стан в вирішальній мірі обумовлюються мотивами і індивідуальними особливостями даної особистості. Її розвиток починається з обізнаності в професії, потім слідує набуття необхідних знань, навичок, вмінь, здібностей їх реалізувати в конкретних умовах професійної діяльності.

Закріплення професійних мотивів, позитивного відношення до обраної спеціальності, підвищення вимог до себе, самокритичність. Проходячи декілька рівнів, психолого-педагогічна готовність стає стійкою якістю особистості. Показниками цих рівнів у вузі є зміна, ступінь виразності, сформованості її основних компонентів, і, перш за все, такий загальний показник, як можливість успішно виконувати реальні професійні завдання.

Аналіз досвіду роботи молодих вчителів показує, що якість підготовки випускників педагогічних і не тільки, вузів все ще не відповідає сучасним вимогам. Багатьом з них не вистачає широкої обізнаності в сфері інформаційних технологій, міцних знань і практичних навичок, необхідних для успішної самостійної роботи вчителем інформатики. Звичайно, це пояснюється недостатнім матеріальним забезпеченням вищих навчальних закладів, недостатнім технічним оснащенням, що перешкоджає студентам оволодінню сучасними інформаційними технологіями. Тому прийшовши на роботу в школу, де технічне оснащення знаходиться на вищому рівні ніж у вузі, молодий вчитель стикається з рядом проблем, які ставлять його в скрутне становище.

Педвузи, зазвичай, готують спеціалістів, які починають самостійну педагогічну діяльність, будучи психологічно не підготовленими до подолання труднощів, швидко розчаровуються в своїй професії. Встановлено, що тільки 28 % студентів хочуть стати вчителями, 12 - бажають працювати в дитячих закладах, 14 - виявляють бажання працювати в народному господарству, 46% - не дають ніякої відповіді. В зв'язку з цим особливу актуальність набуває завдання формування мотиваційної готовності майбутнього вчителя інформатики до педагогічної діяльності [5].

Складність проблеми готовності полягає в тому, що успіх в новій діяльності не гарантується простим перенесенням набутих раніше якостей і станів в нову ситуацію. Поряд з актуалізацією якостей, досвіду в новій ситуації спостерігається як процес набуття професійної самостійності під час навчання у вузі, так і процес адаптації їх в якості випускників до успішної професійної діяльності. Про психолого-педагогічну готовність, її рівні можна судити по терміну, необхідному для набуття професійної самостійності після закінчення вузу.

В даний час проводяться багато досліджень з проблеми психолого-педагогічної готовності молодих спеціалістів до трудової діяльності, аналізується період їх адаптації. Відмічається, що повна професійна адаптація вимірюється часом, який потрібен молодому спеціалісту після закінчення вузу для того, щоб досягти еталонної продуктивності праці та якості роботи на посаді, що відповідає профілю його підготовки.

Про рівень психолого-педагогічної готовності можна судити також по тому, як оцінює молодий спеціаліст свою професійну самостійність або несамостійність. Переважна більшість молодих спеціалістів говорить, що їм було потрібно менше одного року, щоб увійти в курс справи, тобто відчувти впевненість в собі [3].

Існує думка, що термін професійної адаптації в межах півроку для більшості випускників можна вважати оптимальним. Відповідно менший термін професійної адаптації випускників свідчить про високий рівень їх психолого-педагогічної готовності до праці після закінчення вузу.

Як би ідеально не була побудована підготовка, навчально-виховний процес повністю формує спеціаліста, що володіє повною закінченою професійною здатністю і професійною надійністю. Багато чого залежить від організації праці і виховання молодих спеціалістів в перший період їх самостійної роботи. Необхідні сприятливі об'єктивні умови праці, які б допомагали реальному втіленню психолого-педагогічної готовності і подальшому розвитку.

Багато молодих спеціалістів починають своє трудове життя у досить обмежених обставинах (з низькою зарплатнею, без власного житла і т.д.). Якщо оплата праці створює молодим людям перспективу вирішення їх матеріальних проблем, то вони працюють відповідно своїх здібностей. Але якщо рівень оплати такий, що не охоплює елементарних потреб, то він не може не відобразитись і на відношенні до праці, що, звичайно, понижує зацікавленість молодих людей до праці на даному робочому місці.

Дослідження адаптації до умов колективної діяльності показало, що випускникам потрібен різний час, щоб відчувати себе в колективі впевнено, зрозуміти і прийняти систему особистих взаємовідношень, що склалися в колективі.

Ефективність професійної діяльності забезпечується не тільки набуттям спеціальних знань, умінь і навичок, необхідних для роботи вчителя, але і цілим рядом особистих якостей. Якщо молодий спеціаліст не володіє професійно необхідними якостями або вони в нього недостатньо розвинуті, процес його соціально-психологічної і професійної адаптації проходить дуже складно: людина або змінює отриману у вузі спеціальність, або шляхом перенавантаження «пристосовується» до професійної діяльності. Тому процес соціально-психологічної і професійної адаптації повинен починатися не з того дня, коли молодий спеціаліст з дипломом в руках приходить на місце своєї роботи, а значно раніше. Освоєння професії, формування соціально-психологічної готовності до співпраці повинно починатися буквально з перших занять у вузі. Студент повинен мати в своєму розпорядженні багато соціально-психологічні і професійні знання, навички, уміння, якості, а будучи на виробництві, творчо, без особливих перешкод реалізувати свої можливості [6].

Таким чином, одним з показників психолого-педагогічної готовності є період адаптації до трудової діяльності.

В сучасних умовах інноваційна освіта в сфері підготовки студентів до майбутньої діяльності в умовах інформаційно-комунікаційних технологій, є важливим стратегічним фактором за допомогою якого стає можливим формувати нові якості майбутнього спеціаліста в сучасній вищій школі.

Світове співтовариство в останні роки утворило інформаційну мережу глобального масштабу на базі комп'ютерних телекомунікацій, що визначило принципово новий рівень розвитку сучасного суспільства. Основними процесами, які в даний час визначають розвиток всіх сфер життя, є процеси глобалізації та інформатизації. Матеріальну основу цих процесів складають телекомунікаційні технології, які дозволяють сьогодні говорити про наявність деякого всесвітнього інформаційного простору [7].

Основну роль в інформаційній підготовці суспільства відіграють вищі навчальні заклади. Вища школа здійснює комп'ютерну підготовку, методичне управління та підготовку кадрів для системи освіти в цілому. Створюючи свої інформаційні ресурси, включаючи їх у всесвітню мережу, вища школа впливає на

всі сторони навчального процесу. Тому в даних умовах на перший план виходить задача формування інформаційної компетентності майбутніх професійних кадрів. Поняття компетентності доволі змістовне і різні точки зору на природу цього явища призводять до різних його визначень.

Висновки і перспективи подальших розробок. Таким чином, сучасні інформаційні і комунікаційні технології відкривають доступ до нетрадиційних джерел інформації, підвищують ефективність самостійної роботи, дають абсолютно нові можливості для творчості.

Особистість людини визначає стан її оточення. Від рівня культури професорсько-викладацького складу і його професійної підготовки, широкого кругозору і громадянської позиції безпосередньо залежать результати соціально-економічного, духовного і психо-фізіологічного розвитку суспільства.

Вирішити цю проблему можна через поглиблення психо-педагогічної та фізичної підготовки у вузі.

Список використаних джерел:

1. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности. -М.- 1980. -244 с.
2. Дурай-Новикова К.М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности: Автореф. Дис. ...д-ра пед.наук. М. - 1983.- 18 с.
3. Исаев Г.И Перестройка психологической подготовки в высшей школе // Вопросы психологии. - 1977. - №6.
4. Лубовский В.И., Переселени Л.И., Семаго М.М. О публикациях психодиагностических материалов // Вопросы психологии - 1997. - №1.
5. Мирзоев М.С. Психолого-педагогические признаки для прогнозирования профессиональной успешности будущих учителей информатики. // Педагогическая информатика. - 2004. - №2.
6. Семиченко В.А. Використання психології в навчально-виховному процесі вищої школи // Педагогіка і психологія. - 1996. - №3.
7. Социальная активность специалиста: истоки и механизм формирования (социологический анализ). Харьков. - 1983. - 17 с.